

2. Мельник С. Барський скарб польсько-литовських монет XVII ст. *Історико-географічні дослідження в Україні: збірник наук. праць*. Київ. 2004. Число 7. С. 325-330.
3. Котляр М. Грошовий обіг на території України. Київ. 2007. 174 с.
4. Жукевич І. Промисловість та національний ринок України у XVI-XVIII століттях. Київ. 2009. С. 137-143.
5. Лямець С. Грошовий обіг в Україні за доби Середньовіччя. *Фінанси України*. 2008. № 12. С. 7-8.

УДК 334.716(493+477)«18/19»

Коваль Г.П.

вчитель історії та географії, старший вчитель,
Новосафронівська ЗОШ I – III ступенів,
село Новосафронівка, Миколаївський район,
Миколаївська область

ОДЕСЬКА МІСЬКА ДУМА, РОЗВИТОК І КРАХ ДЕЯКИХ БЕЛЬГІЙСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В ОДЕСІ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація:** В статті розповідається про розвиток промисловості Одеси в кінці XIX – на початку XX століття. Показано розвиток та крах деяких бельгійських промислових підприємств в Одесі. Наведено данні капітал, вартість акцій бельгійських товариств. Проаналізовано причини промислового занепаду Одеси*

***Ключові слова:** Одеса, дума, бельгійські підприємства, розвиток, крах, занепад*

Кожна держава, суспільство, місто, село переживають різні періоди свого розвитку. В кінці XIX – на початку XX століття Одеса переживала період промислового та торговельного занепаду. Не стали винятком і бельгійські промислові підприємства в Одесі, які зазнали занепаду, величезних збитків, падіння вартості акцій та краху.

Згідно з матеріалами, складеним статистичним бюро при одеській міській управі, на протязі 1890 року на фабриках і заводах Одеси працювало 6.611 чоловіків, 1.819 жінок і 354 дітей. Обіг всіх фабрик досяг 28.222.966 рублів. За даними митниці вивезення з Одеси визначалося цінністю в 126.515.141 рублів, а вивезення в рік 30.463.661 рублів; биків і корів вивезено було на суму 1.007.360 рублів і овець на 392.972 рублів. Торгових і промислових закладів було 8.852. Грошових пакетів відправлено було 181.900 на суму 86.485.438 рублів, отримано пакетів 223.867 на 75.100.588 рублів. Прибутковість поштової контори досягла солідної цифри – 516.813 рублів. Надходження акцизних зборів зменшилося на 229.108 рублів 44 ½ копійок. Дозволено було здійснити 521 будівництво нових житлових будівель будинків або флігелів більшість в 1 ½ і 2 поверху. Навчальних закладів нараховувалося 267, в яких навчалися 12.246 чоловіків і

7.222 жінок. Народилося в 1890 році 3.290 чоловіків і 3.174 жінок. Загальна чисельність населення Одеси складала 313.689 чоловік [1]. Через десять років, Одеська міська управа встановила за кошторисом на 1900 рік доходи міста в сумі 5.274.851 рублів, тобто більше проти 1899 року на 144.448 рубля [2].

В газеті «Одесские Новости» 29 грудня 1901 року було опубліковано статтю Яна «Промислові ілюзії», в якій розказано про крах трьох великих бельгійських промислових підприємств в Одесі в 1901 році (анонімних товариств: цементного, пляшкового і черепичного виробництв), які припинили своє існування після двох – трьох, максимум п'яти років збиткової діяльності. Остаточно викрито всю примарність надій, що покладалися на одеську фабрично-заводську промисловість. Підприємства ці виникли в ту золоту пору, коли промисловість вважалася панацеєю всіх зол одеського життя, і всяке нове промислове заклад віталася, як свято одеського благополуччя. Протягом якихось трьох років, в 1895, 1896 і 1897 роках, виникло в Одесі більше 10 великих промислових підприємств, які кинули в одеську промисловість нових кілька мільйонів рублів і тимчасово створили гарячкове пожвавлення, яке короткозорими людьми приймалося за природний ріст одеської промисловості. Але незабаром перші пориви захоплення вляглися, і на поверхні одеського грюндерства стали показуватися темні плями. Почин в цьому відношенні зробив великий металургійний завод, заснований бельгійським акціонерним товариством. Потім пішов пляшковий, цементний, пробковий, черепичний і інші великі підприємства того ж іноземного походження. Всі ці підприємства не встигли навіть стати на ноги, не встигли придивитися до вимог ринку, так як протягом найкоротшого часу з незаперечною ясністю виявилася їх повна нежиттєздатність, досконала непристосованість до місцевих умов. Металургійний завод, конкуруючи з заводами криворізького району, заснував все своє виробництво на переробці старого заліза, і коли на ринку було скуплено всі наявні запаси старого заліза, завод повинен був тимчасово припинити свою діяльність. Так як подібне виснаження запасів повторювалося неодноразово, але неспроможність всієї затії стала занадто очевидною, щоб можна було наполягати на подальшому існуванні заводу, – було зроблено спроби побудувати всю справа на нових засадах, але на обладнання заводу довелося б знову витратити понад мільйон франків, на що вже не погодилися власники підприємств. Великий цементний завод, який виріс на руїнах невеликого заводу пана Вайсмана, який продав своє підприємство бельгійцям, повинен був також вступити в конкуренцію з сусіднім новоросійським районом, що володів серйозними перевагами для виробництва цементу. Виробництво в Одесі, поставлене відразу на широку ногу, через 2 – 3 роки призвело до величезних запасів цементу, який довелося збувати за вкрай низькими цінами. Одеський цемент за якістю свого виявився значно нижче новоросійського. Пляшковий завод проіснував без збитків тільки перший рік, завдяки казенному замовленню на 200 тисяч рублів. У наступні роки, коли замовлення не було відновлено, відразу виявилася відсутність попиту на виготовлення пляшок. Не краща історія сталася і з черепичним заводом. Завод організований був без всякого урахування місцевих умов, так як машини, придбані адміністрацією заводу, виявилися непридатними для переробки одеської глини. Таким чином, абсолютно непродуктивно витрачено було близько 10 мільйонів франків. На початку ХХ століття власники цих підприємств робили спроби передати їх в інші руки, але розраховувати на

зростання цих фабрик було б настільки ж легковажно, як вірити в серйозне значення промислових спроб одеського грюндерства.

Для з'ясування справжньої ролі останнього моменту в одеській промисловості дуже важливо відзначити, що всі три підприємства бельгійських товариств, про крах яких у нас повідомлялося, виникли з ініціативи однієї особи – пана Вейсмана, який продав бельгійцям свій цементний завод і потім став директором-розпорядником у всіх трьох заснованих ним заводах. Цю обмовку необхідно зробити, так як три великих підприємства, на які покладалися великі надії, було поставлено в випадкову залежність від однієї особи. Насправді ж виявилось, що початкове устаткування підприємств поглинуло майже всі кошти акціонерних товариств, і коли було розпочато виробництво, то незабаром не вистачило обігових коштів. Автор газетної статті Ян був переконаний, що навіть при більш правильних розрахунках підприємства ці не могли б довго проіснувати з інших причин. Можливо, що вони протрималися б ще кілька років, можливо, що якомусь з них вдалося б остаточно встояти і зайняти позицію на ринку. Але це анітрохи не усуває примарності ілюзій, створених новими підприємствами. Протягом останніх трьох років (в кінці XIX століття – Авт. Г.К.) після того, як гарячкова хвиля одеського грюндерства пройшла, одеська промисловість не тільки не продовжувала зростати і розвиватися, але, навпаки, стала помітно падати, даючи навіть абсолютно менші обороти виробництва. Промисловість Одеси, отже, не мала навіть того природного зростання, який обумовлюється зростанням населення району. Навіть в неврожайні роки на півдні в 1891 і 1892 рр. промисловість в Одесі продовжувала свій природний розвиток. Очевидно, що в тому гарячковому пожевлі, яке Одеса пережила 4 – 5 років тому, виявилася крайня напруга промислових зусиль міста, і в наступні роки неминуче послідувала реакція, що виявилася в такому абсолютному зменшенні розмірів виробництва одеських фабрик, що ще не спостерігалось будь-коли раніше.

На початку XX століття, безсумнівно, настав момент повного протверезіння. Навіть затяті фанатики одеської промисловості переставали серйозно вірити в її майбутність. Ніхто вже не стверджував, що в промисловості потрібно шукати порятунку для Одеси, яка опинилася після падіння хлібного експорту «без керма і без вітрил». Сумно, звичайно, те, що таке протверезіння обійшлося досить дорого. Зрозуміло, в пориві захоплення промисловістю в цю хвилю потрапили і дрібні капіталісти, для яких промислова ініціатива була рівнозначна розоренню; але важливо, що місто, яке знаходилося в періоді пошуків нових засобів для існування, звільнилося від однієї з небезпечних ілюзій і сили, що звільнилися, могло направити в іншу сторону [3].

Жителям Одеси в кінці грудня 1901 року задавали тему для роздумів про крах іноземних підприємств: «Тепер ми повинні радіти: іноземні підприємства в Росії досить успішно лопаються».

В цьому відношенні Одеса дає дуже повчальні приклади.

Бельгійський цементний завод тут підрахував збитків більш 1.300.000 франків. Його акції, випущені за ціною 250 франків, цінуються тепер в 3 франка, а засновницькі паї в 10 франків.

Пляшковий завод бельгійців зазнав ту ж долю. Його збитків понад 800.000 франків, а його акції котируються в 45 франків за 250 франків.

Бельгійські черепичні заводи в Одесі дали збитку близько 400.000 франків.

Значить – що краще?

Іноземці принесли в Росію гроші, мали намір нажитися і розгубили тут свої капітали» [4].

Протягом грудня 1901 року в Брюсселі відбувалися загальні збори акціонерів товариства, які експлуатували в Одесі деякі великі промислові підприємства.

Загальні збори акціонерів бельгійського анономного суспільства цементного виробництва відбулися 14 грудня і затвердили баланс за шостий 1900 – 1901 операційний рік зі збитками в 153.040 франків 46 сантимів, який, з втратою колишніх років, досяг 1.314.069 фр. 25 с. З доповіді правління видно, що до грудня 1901 року товариству не вдалося дістати грошей для того, щоб пустити знову завод вхід; як відомо, завод був абсолютно зупинений. До 1901 року товариство абияк могло покривати загальні витрати продажем запасів цементу, але запас вичерпався, і ліквідація підприємства повинна була бути вирішена. Загальні надзвичайні збори, які мали бути скликані 4 січня, повинні були вирішити це питання. Товариство було засновано в Брюсселі Адольфом Вайсманом 15 травня 1895 року з капіталом в 1.500.000 фр., розділених на 6 тисяч акцій, в 250 фр. кожна. 24 грудня 1895 року капітал збільшено до 1.750 тис. фр., 12 жовтня 1897 р. – до 2 мільйонів фр., а 24 серпня 1898 р. доведено до 2 ½ мил. фр. (10 тисяч акцій по 250 фр.). Крім того, випущено було 1.200 засновницьких паїв без позначення їх вартості. На брюссельській біржі на початку грудня 1901 р. акції котирувалися в 3 фр. за 250 фр. номінальних, засновницький пай в 10 фр., а облігації в 51 ½ фр. за 500 фр. номінальних.

Загальні збори акціонерів бельгійського анонімного товариства для виробництва пляшок в Одесі відбулося в Брюсселі 12 грудня. 1900 – 1901 операційний рік було завершено зі збитками в 52.952 фр. 50 с. Ще досі не вдалося продати пляшковий завод, який, як відомо, був зупинений в 1899 році. Пробковий завод, що належав товариству, продовжував працювати, але в 1900 році пожежа знищила будівлю останнього, і виробництво пробок перенесено тимчасово в будівлю пляшкового заводу. Один акціонер зауважив на зборах, що представлений правлінням баланс не показує дійсного стану товариства, так як в ньому заводи (пляшковий і пробковий) оцінено в 2.833.712 фр., між тим як до цього часу з'явилася тільки одна особа, що побажала придбати пляшковий завод за 225.000 руб. Цей акціонер оцінив пляшковий завод в 405.000 фр., а пробковий в 614.000 фр., а обидва – в 1.019.000 фр. Якщо до цієї різниці, яка виражалася в рахунках втратою, додати понесений збиток, показаний в активі сумою в 860.828 фр., а також інші втрати, то виходила солідна цифра. І ліквідація товариства повинна бути призначена, в іншому випадку все могло бути втрачено. Правління, не поділяючи думку акціонера, відхилило зроблену пропозицію. Товариство було засновано в Брюсселі Адольфом Вайсманом 28 грудня 1895 року, з капіталом у 2 мільйони фр., розділених на 8.000 акцій, в 250 фр. кожна. Крім того, було засновано 1.600 засновницьких паїв без позначення їх вартості. У березні 1897 року товариство реалізувало 4.000 облігацій 4 ½% по 500 фр. На брюссельській біржі акції котирувалися в 45 фр. за 250 фр. номінальних, засновницький пай в 21 фр.; облігації в 200 фр. за 500 фр. номінальних.

Загальні збори акціонерного бельгійського анонімного товариства одеських черепичних заводів відбулися 10 грудня. П'ятий 1900 – 1901 звітний рік було завершено зі збитками в 72.499 фр. 34 сант. Після загальних звичайних зборів відбулися надзвичайні збори акціонерів, які вирішило ліквідувати справи товариства і назвало ліквідаторами наступних осіб: Адольфа Гібрехтса (Антверпен), Жозефа Резет (Брюссель) і Едмона Бодар (Одеса). Товариство було засновано в Брюсселі одеситом Адольфом Вайсманом 25 липня 1898 року із капіталом в один мільйон франків. Потім основний капітал було доведено до 1.500.000 франків. Сума збитків сягнула 393.990 фр. 95 с. [5].

В газеті «Рада» 20 лютого (4 березня) 1908 року було повідомлено про «Торговельний і промисловий занепад Одеси». На думку місцевих купців і фабрикантів, Одеса тоді перебувала в стані повного промислового занепаду, і на відродження її поки-що не було ніякої надії. В кінці XIX – на початку XX століття бельгійськими капіталістами було відкрито в Одесі величезні по кількості затрачених на них грошей підприємства. Ними відкрито скляний, цвяховий і пробковий заводи. Всі ці підприємства мусили закритись. Така сама доля спіткала на початку грудня 1909 року одеський цукрово-рафінадний завод. В 1909 році, понісши мільйонні втрати, закrywся завод шампанського під фірмою „Редерер“, що належав закордонній спілці. Закrywся також завод сільськогосподарських машин Гена. Завод свічок ледве-ледве животів й виробляв тільки дешеві лойові свічки.

Таким чином, всі спроби розвинути в Одесі промисловість не мали успіху. Не до меншого ступня занепаду дійшла й вивіз на хлібна торгівля. Порт, із якого виходили навантажені хлібом англійські пароплави, був джерелом багатства міста.

На початку XX століття, через конкуренцію Австралії й Америки, експорт хліба через Одесу зменшився до останнього мінімуму, а в 1909 році зовсім припинився. Як заявляє Місцевим біржовим комітетом було заявлено, що в Одесі в кінці 1909 року не зроблено ні одної умови що до експорту зерна. Але навіть цей зменшений до смішного експорт одбивали у Одеси херсонський та миколаївський порти.

Далі слаба діяльність порту зле вплинула на внутрішню торгівлю міста, підірвану, зрештою, ще раніше – єврейськими погромами.

На занепад торгівлі в Одесі не мало впливу мав і військовий стан, оголошений в цьому місті. Голова біржового комітету Анатра в свій час не раз подавав у міністерство прохання від імені одеських промисловців, зазначаючи, що існування в Одесі безкінечного військового стану дає привід чужоземним фірмам ставитись обережно до торговельного становища міста, через що вони ні на копійку не вірили наборг одеським купцям. Окрім того, він зазначав, що військовий стан відтягує поліцію від її безпосередніх обов'язків, чим користуються грабіжники й різні «анархісти». Нарешті, він зазначав, що пригнічений настрій людности, утворений військовим станом, теж згубно впливає на місцеву торгівлю.

В результаті всього сказаного – низка торговельно-промислових банкрутств, на суму близько 5 мільйонів заставлених позичковому товариству й не продаж на аукціоні нерухомості, майже повний брак фабрично-заводської промисловості й тисячі безробітних робітників. Коли до цього ще додати зменшення числа людности, виїзд з Одеси капіталістів і все зростаючу бідність

нижчих класів, тоді картина сучасного економічного становища Одеси предстане в більш менш вірнім світлі [6].

Не дивлячись на описані процеси, події, явища в Одесі, закордонні, в тому числі бельгійські капіталісти, активно просувалися в Україні, вкладаючи великі кошти.

Проект бельгійського електричного тресту на Україні активно просувався в кінці 1909 року. В брюсельських біржових виданнях з'явилась замітка, в якій повідомлялося, що бельгійський електричний трест, під назвою «Société Generale Belgedes Entreprises Electriques», постановив купити через сторонніх людей концесії на електричне освітлення в Києві й Одесі. Для реалізації, а далі експлуатації цих концесій трест мав закласти спеціальні українсько-бельгійські акціонерні товариства з основним капіталом у 8 і 10 мільйонів франків. При цьому повідомлялося, що сам трест не думав експлуатувати ці підприємства, а мав тільки контролювати їх фінансовий бік [7].

Таким чином, ми бачимо, як в кінці XIX – на початку XX століття на фоні загального промислового та торговельного занепаду Одеси, в ній розорювалися та зазнавали краху бельгійські промислові підприємства.

Список джерел та літератури:

1. *Одесские Новости*. 1892. № 2231, 19 (31) марта.
2. Доходы города Одесса в 1900 г. *Одесские Новости*. 1899. № 4790, 11 ноября.
3. ЯН. Промышленные иллюзии. *Одесские новости*. 1901. № 5507, 29 декабря.
4. Изо дня в день. *Одесские новости*. 1901. № 5507, 29 декабря.
5. Бельгийские капиталы в Одессе. *Одесские новости*. 1901. № 5506, 28 декабря.
6. Економічне життя України. Торговельний і промисловий занепад Одеси. *Рада*. 1908. № 42, 20 февраля (4 березня).
7. Економічне життя України. *Рада*. 1909. № 277, 8 декабря (21 грудня).

УДК 94(620+410)«19»

Кошеля Є.М.

здобувачка III курсу спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія),

Херсонський державний університет, м. Херсон,

науковий керівник – Г.В.Батенко, к.і.н., доцент

ЄГИПЕТ В КОЛОНІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ КОРОЛЕВИ ВІКТОРІЇ

Анотація: Сьогодні Великобританія є однією із провідних країн світу: вона входить до складу «Великої сімки», країни якої вважаються найбільш розвиненими. Періодом найбільшого розквіту Великобританії вважається «Вікторіанська епоха», яка тривала з 1837 по 1901 рр. Саме в цей час вона стає однією із найбільших колоніальних країн світу

Ключові слова: колоніальна політика Великобританії, Єгипет, Африканський континент, Форіноффіс, Міністерство колоній